



АНДРАГОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ЛЮДИНИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Розглядаються базові аспекти та передумови розвитку андрагогіки, аналізуються історичні та об'єктивні умови, які виникли завдяки потребам у розвитку андрагогіки, формулюються сучасні функції та перспективи розвитку освіти дорослих.

Ключові слова: андрагогіка, освіта людини впродовж життя, освіта дорослих, післядипломна освіта.

Вступ. У Концепції реформування освіти України «Нова українська школа» передбачено підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти для громадян України відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки, кожного громадянина; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання впродовж життя [7]. Однією з найбільш актуальних проблем освіти дорослих в Україні є проблема розвитку професійної компетентності працівників, їхньої конкурентоспроможності, адаптації до сучасних умов та вимог ринку праці. Саме тому важливо досліджувати історичні та порівняльно-педагогічні аспекти розвитку освіти дорослих, а також виявляти зв'язок із сучасністю. Важливо всебічно охарактеризувати процес та передумови становлення і розвитку теорії і практики освіти дорослих, проаналізувати особливості формування андрагогічних засад освіти дорослих, конкретизувати сутнісні характеристики розвитку освіти у XXI столітті, систематизувати провідні тенденції розвитку освіти дорослих та визначити основні принципи андрагогіки.

Мета дослідження полягає у спробі визначення передумов становлення і розвитку андрагогіки, визначенні сучасних функцій та перспектив розвитку освіти дорослих у нашій країні.

Виклад основного матеріалу. Серед вітчизняних учених одним із перших звернув увагу на необхідність розвитку освіти



дорослих В. Сухомлинський, який зазначав: «Інтелектуальне зростання, постійне збагачення, оновлення, поповнення, поглиблення, удосконалення знань – це питання життя вчителів, особливо тих, які працюють у школі десять, двадцять, тридцять років» [9]. У Павлівській школі було створено систему освіти дорослих, найвідомішими компонентами якої були постійно діючий психологічний семінар для педагогів та школа для батьків, до якої батьки записувалися за два роки до вступу їхньої

дитини до першого класу, відвідуючи потім заняття до закінчення нею середньої школи [8]. Загалом же в СРСР розгалуженої та науково обґрунтованої системи освіти дорослих у ті роки не було.

За кордоном ситуація була не набагато кращою, хоча наукові дослідження у галузі андрагогіки там почали здійснюватися ще на початку XX століття. У 1919 році було засновано Світову асоціацію з питань освіти дорослих у Лондоні, яка функціонувала до початку Другої світової війни. Починаючи від 1949 року, ЮНЕСКО постійно актуалізує проблематику розвитку міжнародного руху у сфері освіти дорослих. У 1986 році відбулася перша Міжнародна конференція з питань історії освіти дорослих в Оксфордському Університеті, на якій працювали науковці Великобританії, інших країн Європи, Північної Америки та Сходу, Японії. У 1989 році в Університеті Сіракузи (США) канадськими та американськими науковцями здійснено проєкт, спрямований на аналіз взаємовідношень між професійною освітою та освітою дорослих. На Міжнародній конференції в Гамбурзі у 1997 році освіта



дорослих була названа ключем до прогресу в ХХІ столітті. Урядам усіх країн було рекомендовано визнати освіту дорослих одним із головних напрямів державної політики. Згідно з матеріалами ЮНЕСКО, пріоритетне завдання навчання дорослих – забезпечити людину комплексом знань та вмінь, необхідних для активної творчості та діяльності в сучасному динамічному житті. Мова йде про постійний, безперервний розвиток людини як робітника, громадянина, особистості, індивідуальності протягом всього життя [3; 6].

Головним завданням, на думку одного з найбільших теоретиків та практиків навчання дорослих, американського вченого Мальколма Ноулза, стала підготовка компетентних людей – таких людей, які були б здатні використовувати свої знання в умовах, що постійно змінюються, та чия основна компетенція полягала б в умінні займатись постійним самовдосконаленням та самоосвітою протягом всього свого життя. Справа навчання стає ще більш важкою та напруженою. Справжньою рятівною силою, що допомагає сучасній людині подолати свої проблеми за допомогою навчання, є андрагогіка – наука про навчання дорослих [6]. Поява андрагогіки як окремої наукової дисципліни обумовлена низкою причин різного характеру.

По-перше, сам процес розвитку освіти призвів до провідної ролі в процесі навчання тих, хто навчається. Педагогіка виходила з принципової позиції, що людина, яка навчається, у виборі отримання освіти займає в основному пасивну позицію; виняток становлять тільки профільні класи у школі, характерні для старшокласників; у той час як дорослі підсвідомо вибирають не тільки курс, але методи та форми, терміни та рівні навчання.

По-друге, еволюція філософських і психологічних наук призвела до свідомого визнання провідної ролі людини в усіх соціальних процесах.

По-третє, досягнення у галузі інформаційних технологій дали змогу повному організувати освітній процес, що суттєво змінило місце того, хто навчається, та того, хто навчає, в процесі оволодіння знаннями.

По-четверте, еволюція педагогічних концепцій теж призвела до визнання

необхідності надання більшої свободи в процесі навчання тому, хто навчається.

По-п'яте, завдяки різній провідній діяльності у дітей та дорослих, необхідно чітко розділяти принципи педагогічних та андрагогічних моделей навчання.

Нарешті, фізіологи та психологи довели, що люди здатні успішно навчатись практично все життя [3; 4].

Отже, андрагогіку відокремлюють від педагогіки, оскільки педагогіка – навчання і виховання дитини (від гр. *paídos* – дитина). Вперше термін «андрагогіка» був введений у 1833 році німецьким істориком О. Каппом. У першій половині ХХ століття було доведено, що вікова періодизація інтелектуального розвитку дорослих свідчить про те, що ступінь сприйняття інформації та характер і результативність її опрацювання в різних вікових періодах неоднаковий. Зріла людина потребує подальшого розвитку й корегування пізнавальних психічних процесів і психологічної підтримки у процесі навчання. Але крім вікових у кожної людини є й інші особливості, пов'язані з темпераментом, характером тощо. Ідея освіти дорослих з урахуванням індивідуальних особливостей належить Дж. Д'юї та Е. Ліндемману, які висловлювали думку щодо необхідності навчання дорослих з опорою на їхній досвід і спрямованість на досягнення практичних завдань [1; 3; 6].

Формування основних принципів андрагогіки було запропоновано на початку 1970-х років у роботах американських учених М. Ноулза, Р. Сміта, англійця П. Джарвіса та групу вчених із Ноттингемського університету. У 1970 році М. Ноулз видав фундаментальну працю з андрагогіки «Сучасна практика науки дорослих. Андрагогіка проти педагогіки». У ній автор сформулював основні положення андрагогіки.

П. Джарвіс, відомий англійський фахівець з освіти дорослих, стверджує, що Малколма Ноулза можна вважати «батьком андрагогіки», хоча насправді не він винайшов цей термін, але він «поніс відповідальність» за його популяризацію в США і в Західній Європі. Дійсно, як продовжує П. Джарвіс, термін походить від грецького слова «andros», що означає «чоловік, людина», і він був уперше використаний в освітньому контексті Європи ХІХ ст. Проте саме ім'я М. Ноулза найчастіше пов'язують з цим поняттям,



яке він спочатку визначив, як «мистецтво і наука допомоги дорослим навчатися». Як відмічають Е. Холтон і Р. Суонсон, на початку 1970 років, коли андрагогіка і концепція про те, що дорослі й діти вчать по-різному, була вперше представлена у США М. Ноулзом, ця ідея стала новим відкриттям, надихнула безліч наступних досліджень і розпалала дискусії [6].

У 1978 р. І. Лейбел запропонував розглядати освіту людей літнього віку як «герогогіку», оскільки освіта повинна визнавати фази розвитку дорослих. Але чи існує тільки дві фази в розвитку дорослих? А. Нокс у 1977 році висловився інакше: включення герогогіки в якості окремого елементу в мистецтво і науку викладання стане першим кроком в «примноженні термінів». Це спонукало Р. Надсона в 1979 р. висунути припущення, що усі ці поняття мають бути замінені єдиним поняттям – «гуманагогіка» (humanagogy), що є «теорією вчення, яка враховує відмінності між людьми різного віку, а також їх схожість. Це «людська» теорія про навчання, а не теорія «навчання дітей», «навчання дорослих» або «навчання людей похилого віку». Це теорія навчання, яка об'єднує педагогіку, андрагогіку і герогогіку [6].

М. Ноулз, як відомо, акцентує увагу на самості, або «Я», і це те, з чим погодяться викладачі в освіті дорослих. У той же час Нокс у 1977 році зазначив, що особистість розвивається протягом усього життя, і що багато аспектів цього розвитку можуть бути пов'язані з фізичним віком. Але, як впливає з дискусії про навчання як про екзистенціальний феномен, зосереджуватися тільки на «самості» – це занадто вузько. П. Джарвіс вважає, що акцент потрібно робити на цілісній особистості. Інші вчені підкреслювали, що деякі дорослі «спрямовані на інших» (other – directed), тому, опиняючись у навчальній ситуації, вони прагнуть «покластися» на викладача. Хоча одна з функцій педагога дорослих – це забезпечення певної незалежності учнів. М. Ноулз стверджував, що дорослі мають великий запас власного досвіду, який може мати особливе значення як багатий ресурс майбутнього навчання. На думку П. Джарвіса, діти і підлітки також мають деякий досвід, який може ними використовуватися як ресурс їх навчання. І не лише дорослі вчать на своїх проблемах. Він також зазначає, що Ноулз відчував певні

утруднення, розмежувавши андрагогіку і педагогіку. Більше того, тлумачення Ноулзом поняття «досвід», як вважає Джарвіс, досить схематичне, і все-таки саме досвід був головним стержнем у його теорії «досвідного навчання» (experiential learning) [4; 6].

М. Ноулз розробив підручник, у якому він обговорює і навчання, і викладання дорослим, точно визначаючи шістнадцять принципів викладання. Він наочно показує, що розглядає викладання як процес розробки навчальних дій і управління ними. Основні принципи навчання дорослих, за визначенням Ноулза, такі:

- викладачі пред'являють учням нові можливості для самореалізації;
- допомагають учням прояснити свої очікування;
- допомагають учням провести діагностику;
- допомагають учням ідентифікувати життєві проблеми, які виникають із їх освітніх потреб;
- забезпечують фізичні умови, сприятливі для навчання;
- приймають учнів і поведуться з ними як з особистостями;
- прагнуть будувати стосунки довіри і співпраці між учнями;
- стають «спів-учнями» (co-learners) у дусі взаємного розпитування;
- залучають учнів до спільного процесу формулювання освітніх цілей;
- діляться з учнями можливими методами, для досягнення цих цілей;
- допомагають учням організувати себе на виконання завдань;
- допомагають учням застосувати власний досвід до освітніх ресурсів;
- пристосовують свої ресурси до рівня досвіду учнів;
- допомагають учням інтегрувати нове знання в їх досвід;
- залучають критерії в розробку і методи для виміру прогресу учнів;
- допомагають учням виробляти і застосовувати процедури самооцінки [4].

Цей перелік, як пише Джарвіс, цілком демонструє фасилітативний стиль викладання «гуманістичного педагога дорослих» тобто андрагога [6].

Малколм Ноулз рекомендує для практичного застосування свої принципи побудови структури процесу викладання, які



складаються з семи етапів:

- 1) створення клімату для навчання;
- 2) встановлення структури для спільного планування;
- 3) діагностування освітніх потреб;
- 4) формулювання напрямів навчання;
- 5) розробка форми освітнього досвіду;
- 6) управління виконанням освітнього досвіду;
- 7) оцінювання результатів і повторне діагностування освітніх потреб [4].

Тільки у межах використання зазначених принципів може здійснитися діагностика, в якій, на думку Ноулза, існує три етапи:

- 1) вироблення моделі бажаного кінцевого результату викладання і навчання;
- 2) оцінка наявного рівня знань;
- 3) оцінка різниці між обома етапами [4].

Після цього викладачами й учнями спільно можуть бути сформульовані освітні мета і завдання. Досягнувши цього етапу, Ноулз відстоював думку про те, що дорослі учні розробляють «форму навчального досвіду», яка повинна містити безперервність, послідовність й інтеграцію між різними освітніми епізодами. Роль викладачів полягає в тому, щоб управляти навчальним досвідом. М. Ноулз стверджував, що викладачі повинні працювати, по-перше, як хороші «технічні фахівці», пропонуючи учням найефективніші методи допомоги для реалізації рішень. А по-друге, як «носії ресурсів», або тренери, які забезпечують важливу інформацію, що стосується предметного змісту розділу, можливі прийоми і доступні матеріали. Нарешті, викладачі повинні брати участь у процесах оцінювання і повторної діагностики освітніх потреб учнів [4; 6].

Отже, можна стверджувати, що М. Ноулз висунув прогресивні ідеї стосовно освіти дорослих. Ідеологія андрагогіки є гуманістичною. Сформульовані ним основні принципи навчання дорослих певною мірою відповідають дидактичним принципам педагогіки, проте андрагогічні принципи навчання відрізняються від педагогічних переважно тим, що вони визначають провідною діяльністю тих, хто навчається у координації з діяльністю тих, хто навчає, тоді як педагогічні принципи переважно регламентують діяльність того, хто навчає.

Варто також прислухатися до думки Л. Лук'янової та Л. Павлова про те, що теоретичний аналіз андрагогічної моделі

М. Ноулза і можливостей впровадження її у практику свідчать, що на практиці будь-які теоретичні моделі не здатні повною мірою відобразити реалії освіти дорослих, а знання з повсякденного життя, що формують життєвий досвід людей, можуть суттєво їх змінити, значно модернізувати або навіть зовсім дезактуалізувати [4].

Зростаюче значення науки про освіту дорослих – загально визнаний факт. У світі немає країни, технологічний, соціально-економічний та культурний прогрес якої не залежав би від вивчення та використання ідей андрагогіки. У ХХІ столітті науці про навчання дорослих соціологи відводять винятково важливу роль. Характерна тенденція історичних змін щодо ставлення до андрагогіки – значне збільшенні кількості закладів освіти, створених спеціально для дорослого населення, у зростанні різноманітності програм, які їм пропонуються [10]. Проте, як засвідчує досвід, освіта дорослих в Україні ще не здобула тієї уваги, на яку вона заслуговує. Тому варто сьогодні зосередитися на пошуку шляхів удосконалення різних форм і методів навчання та створення розгалуженої системи освіти дорослих.

Відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED) існує три основні форми неперервної освіти: формальна; неформальна; інформальна.

Формальна освіта – система початкової, середньої і вищої освіти та підвищення кваліфікації фахівців, що має затверджені програми та терміни навчання. Вона відбувається, зазвичай, у спеціально створених закладах та контролюється державою.

Неформальна освіта може здійснюватися поза межами закладів освіти. До її сфери належать: індивідуальні заняття під керівництвом тренерів чи репетиторів, тренінги та короткотермінові курси для виконання певного практичного завдання на певному етапі життя, що проводяться як юридичними, так і фізичними особами.

Інформальна освіта передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема, під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям; це освіта цілеспрямована і спланована, але не інституціоналізована і менше організована,



ніж формальна і неформальна освіта. Напрямами інформальної освіти можуть бути стажування на робочому місці здійснення наукового дослідження, написання підручника, посібника методичної розробки тощо [5].

Сьогодні можна виокремити п'ять провідних функцій освіти дорослих:

1. Розвивальна (виявляється у розвитку професійної компетентності працівника, взаємовпливі особистісного й професійного зростання у процесі професійної та позапрофесійної діяльності).

2. Компенсаторна (реалізується у процесі заповнення браку професійних знань як недоотриманих у процесі професійної підготовки, так і необхідних для виконання належних професійних обов'язків відповідно до специфіки професійних ролей).

3. Адаптивна (полягає у впливі нових знань на швидку адаптацію до мінливого виробничого й соціального середовища; взаємозв'язку додаткової освіти (докваліфікації, перекваліфікації) та адаптації людини на новому робочому місці внаслідок зміни професії).

4. Інтеграційна (реалізується в процесі входження фахівця в незнайомий чи малознайомий соціокультурний чи комунікативний простір у процесі мобільного поповнення знань про середовище, в якому доведеться працювати).

5. Ресоціалізаційна (виявляється у здатності фахівця до ресоціалізації внаслідок зміни структури й змісту соціально-професійного середовища, зміни посади чи статусу, що є показником соціальної мобільності) [2; 5; 10].

Реалізація зазначених вище функцій освіти дорослих пов'язана з перспективними напрямами розвитку цього соціокультурного феномена: розробкою нормативно-правового поля освіти протягом життя як формальної, неформальної або інформальної системи – залежно від потреб особистості, соціально-професійної групи чи суспільства загалом; формування позитивних ментальнісних змін у дорослого населення України з метою створення установки на постійне оновлення професійних знань протягом усього професійно активного періоду життя; розробка змістових та технологічних інновацій у системі післядипломної освіти з метою залучення до навчання значно більшого відсотка професійно активного населення України;

створення комплексу моніторингових установ для забезпечення оцінки якості освіти дорослих на формальному, неформальному та інформальному рівнях [2; 7].

Висновки. Починаючи з середини ХХ століття, освіта дорослих стає одним із найважливіших засобів розвитку суспільства і людини. Доступ до освіти отримує значна кількість соціальних груп, для яких вона є одним із засобів виживання. У різних країнах освіті дорослих відводиться важлива роль у забезпеченні стійкого прогресу суспільства та розвитку особистості. Саме андрагогіка може стати одним із найважливіших пріоритетних напрямів, який відкриває перспективні можливості для вирішення як існуючих, так і майбутніх проблем ХХІ століття.

Можна стверджувати, що існує необхідність вирішення актуальних завдань, поставлених сьогодні перед андрагогікою, що неможливо без усвідомлення провідних тенденцій дослідження у цій сфері, адекватного і зацікавленого ставлення до цієї галузі громадськості, фахівців та, що важливо, представників різних державних установ і громадських організацій, рухів, налагодження між ними конструктивної співпраці. Це буде передумовою формування у суспільній свідомості відповідного ставлення до цієї проблеми, яка натеper є необхідною засадою розвитку концептуального бачення, пошуку науково обґрунтованих і практично орієнтованих способів її вирішення.

Зростаюче значення науки про навчання дорослих – всіма визнаний факт. На землі немає країни, технологічний, соціально-економічний та культурний прогрес якої не залежав би від вивчення андрагогіки. Рівно як немає країни, яка б не пов'язувала своє майбутнє з майбутнім розвитком цієї науки. У нинішньому столітті науці про навчання дорослих соціологи відводять важливу роль. Характерна тенденція історичних змін у андрагогіці – її дотримання та організаційне уособлення, виражене у збільшенні кількості закладів освіти, створених винятково для дорослого населення, у зростанні різноманітності програм, які їм пропонуються.

Проте, як засвідчує досвід, освіта дорослих в Україні ще не здобула тієї уваги, на яку вона заслуговує.



СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бересток О.В. Основні поняття андрагогіки / Бересток О.В., Кобжев О.М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/NIO/Pedagogica/berestok%20kobzhev.rtf.htm> (дата звернення: 10.03.2023).

2. Косигіна О.В. Особливості концепції освіти дорослих як освітньої інновації / О.В. Косигіна // Андрагогічні засади післядипломної освіти : зб. матер. Всеукр. наук.-метод. ітернет-конфер., м. Кіровоград, 20-28.04.2015 р. / уклад. О.Е. Жосан. – Кіровоград : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2015. – С. 93-99.

3. Лазаревич Т.О. Становлення андрагогіки: історичний аспект / Т.О. Лазаревич // Андрагогічні засади післядипломної освіти : зб. матер. Всеукр. наук.-метод. ітернет-конфер., м. Кіровоград, 20-28.04.2015 р. / уклад. О.Е. Жосан. – Кіровоград : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2015. – С. 188-197.

4. Лук'янова Л. Сутнісний аналіз андрагогічної моделі М. Ноулза та доцільність її використання у сучасній практиці навчання дорослих / Лук'янова Л. Павлов І. // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2020. – вип 1 (17). – С. 9-19.

5. Лук'янова Л.Б. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. – К.; Ніжин : Лисенко М.М., 2014. – 108 с. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/7697/> (дата звернення: 30.03.2023).

6. Місюня Л.В. Передумови розвитку андрагогіки як чинника особистісного та професійного зростання дорослого / Л.В. Місюня // Андрагогічні засади післядипломної освіти : зб. матер. Всеукр. наук.-метод. ітернет-конфер., м. Кіровоград, 20-28.04.2015 р. / уклад. О.Е. Жосан. – Кіровоград : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2015. – С. 203-215.

7. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / редкол. – К. : МОН, 2016. – 38 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

8. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. — Т. 4. — К., 1977. — С. 7-390.

9. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. — Т. 2. — К., 1976. — С. 419-654.

10. Фальварочний І.В. Гуманістичні тенденції євроінтеграційного розвитку освіти дорослих на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Фальварочний І.В. // Портал сучасних педагогічних ресурсів. – Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n2_2009_st_2/?print (дата звернення: 30.03.2023).